



Puur Water & Natuur

# Natuurontwikkeling in de Zanderij



[www.pwn.nl](http://www.pwn.nl)





De Zanderij in vogelvlucht, na de omvorming tot natuurgebied.

## Vleugje Oer-IJ keert terug in de Zanderij

**Ooit stroomde de Oer-IJ bij Castricum naar zee. Het moet een even woest als weelderig landschap zijn geweest, vol moerassen en geulen. Een paradijs voor plant en dier. Kijken we nu naar deze regio dan herinnert nog maar weinig aan dit ooit zo grillige uitstroomgebied van de Oer-IJ. Maar dat gaat veranderen.**

**De komende jaren zal in de Zanderij een vleugje van de oorspronkelijke dynamiek terugkeren. De natuur krijgt als het ware nieuwe kansen.**

**Drinkwaterbedrijf PWN, beheerder van dit terrein, neemt de omvorming ter hand.**

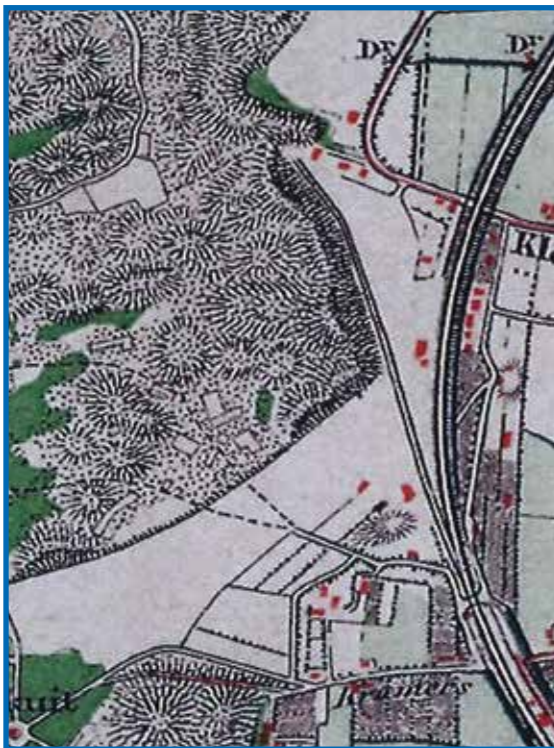
### **Geschiedenis**

De huidige Zanderij was tussen zo'n 5.000 jaar voor Christus en het jaar nul een ruig landschap met langzaam groeiende strandwallen. De Oer-IJ – de meest noordwestelijke vertakking van de Rijn – stroomde bij Castricum uit in zee. Zout en zoet water mengden en er ontstonden geulen.

Rond 100 na Chr. veranderde de kustlijn. De riviermonding verzandde. Hierdoor kregen de duinen eeuwenlang de kans om te groeien. Op een kaart van Gevers uit 1830 is het resultaat van die groei te zien. De binnenduinrand bij Castricum was toen nog ongeschonden. Er lag een brede, ruim dertig meter hoge zandrug: de Papenberg.

### **Behoeft aan zand**

In de negentiende eeuw was er bij de groeiende bevolking van Castricum behoefte aan zand. Als gevolg daarvan werd een deel van het Papenbergmassief afgegraven. Dit gebeurde in het zogenoemde 'zandwinkeltje van Jhr. Gevers'.



En zo ontstond de naam 'Zanderij', oftewel een plek waar mensen zand konden halen. Slechts een kleine rug van de Papenberg is dit lot bespaard gebleven. Dit is nog te zien op het terrein Dijk en Duin en op de huidige Papenberg.

Begin vorige eeuw werd dit gebruik beëindigd.

#### **Drainage**

Halverwege de twintigste eeuw dienden zich nieuwe ontwikkelingen aan in de vorm van bollenteelt en tuinbouw. Drainage werd op ruime schaal aangelegd, waardoor de grond geschikt werd gemaakt voor deze activiteiten. Het huidige landschap is zo ontstaan.

In totaal beslaat het gebied tussen de duinen en het dorp Castricum zo'n 33 hectare. Momenteel vindt in vrijwel de hele Zanderij bollenteelt plaats. Het westelijk deel is in beheer van PWN, net als het erop aansluitende duingebied.

#### **Nieuwe tijden, nieuwe kansen**

Het gebied kan uitgroeien tot een mooi landschappelijk en functioneel geheel, dat aantrekkelijk is voor recreanten en toeristen. De Zanderij wordt het startpunt voor wandel- en fietsroutes en ruitersporen. Een bezoek aan het strand kan hier beginnen.

Uiteindelijk wordt nu zeven hectare van de Zanderij opnieuw ingericht.



De Zanderij in 1879 (links) en in 1908.



Het huidige landschap, met aan weerszijden bollenland.

## Historie als wegwijzer voor herinrichting

Verskillende kenmerken in het huidige en het vroegere landschap kunnen richting geven aan de natuurontwikkeling in dit gebied.

### Bodem

De bodem van de Zanderij is voedselarm duinzand, maar door het landbouwgebruik is de bovenste laag rijk aan humus en fosfaat. Planten als brandnetel, pitrus en akkerdistel kunnen hierdoor gaan woekeren. Op grotere diepte worden klei en veen aangetroffen.

De grondwaterstand vertoont gedurende het hele jaar schommelingen. Voor de bollenteelt wordt het gebied in de zomermaanden bewaterd. In de natte wintermaanden wordt er juist water afgevoerd. Bij de herinrichting van dit deel van de Zanderij zullen de drainagesystemen die er liggen verdwijnen. Berekeningen laten zien dat de laagste grondwaterstand in de zomer dan met tien

tot twintig centimeter daalt en dat de hoogste grondwaterstand, in de winter, met 10 tot 20 centimeter stijgt.



### Duinzoom

De overgang van duingebied naar achterland is tegenwoordig op veel plaatsen abrupt. Veelal is er sprake van een scheiding tussen twee totaal verschillende landschappen. Zo ook bij de Zanderij.



Ligging plangebied.



Definitief ontwerp plangebied.

Deze scherpe scheiding is pas in de laatste anderhalve eeuw ontstaan. Voor die tijd stooft het zand regelmatig naar het achterland. De lage duintjes die hieruit voortkwamen worden nollen genoemd. Ook waren er restanten van laag golvende, oude duinen, die een overgang vormden naar het lager gelegen achterland. In de vochtige, hellende vlakte kon kwelwater aan de oppervlakte komen, waardoor er natuurlijke duinbeekjes ontstonden.

### Oer-IJ

Duinzoom en Oer-IJ-landschap hebben uiterlijk veel overeenkomsten. Slingerende kreekjes lijken op natuurlijke duinbeekjes. Bij Castricum zijn beide landschapstypes als het ware samengesmolten. De kreek die rond 100 jaar na Chr. door het gebied liep wordt opnieuw uitgegraven. De duinbeekjes kunnen deze met water voeden.

### Spontane vegetatie

Momenteel is er van natuurlijke vegetatie nauwelijks sprake. We vinden vooral planten die wijzen op de reeds genoemde

voedselrijke bodem. Soms verschijnen planten die herinneren aan de oorspronkelijke begroeiing, zoals bleekgele droogbloem en de veelstengelige waterbies. Deze houden juist van voedselarme omstandigheden.

### Conclusie

In de Zanderij liggen prachtige kansen voor een landschappelijke ontwikkeling waarin zowel de natuurlijke duinzoom als het Oer-IJ-gebied tot uitdrukking kan komen.

In het nabijgelegen archeologisch museum, het 'Huis van Hilde', wordt ruim aandacht besteed aan de historie van de Oer-IJ.





Opwellend duinwater zorgt voor een rijke flora en fauna, een fijne plek voor bergeenden.

## Gebiedsplan de Zanderij

Bij het ontwikkelen van dit gebiedsplan voor de Zanderij zijn de historische landschappen dus leidend geweest. Het plan betreft het zuidwestelijke deel van de Zanderij en beslaat zeven hectare. Het gebied ligt tussen het Juttersmuseum en loopt door tot op de parkeerplaats in het bosrijke duin.

Langs de randen, die aansluiten op het duingebied, wordt een geleidelijke overgang gecreëerd door de aanleg van lage nollengebiedjes. Dit betekent droog, schraal grasland en struikbegroeiing. Het landschap gaat geleidelijk over in een licht glooiende vlakte die onder invloed staat van het grondwater. Planten die houden van een voedselarme bodem profiteren daarvan. In de laagste delen vinden we ondiepe poelen. Deze zullen tot laat in het voorjaar onder water staan. Zomers kunnen ze droogvallen. Door het gebied lopen twee duinbeekjes. Eén daarvan ontspringt ter hoogte van de huidige parkeerplaats. De tweede duinbeek vindt zijn

oorsprong in een bestaande droge geul die vanaf Kijkuit door het duingebied loopt. Voor beide beken geldt dat de hoger gelegen delen in de zomer droogvallen. De lagere delen blijven nat of vochtig.



### Meer natuurbeleving

Met de realisatie van dit gebiedsplan van PWN worden de mogelijkheden voor natuurbeleving sterk vergroot. Het terrein zelf wordt niet toegankelijk. Het is vanaf de Geversweg en vanaf verschillende paden in het duingebied goed te overzien. De seizoenen maken er een levend schilderij van.



Bloeiende planten, en vogels als de watersnip, profiteren van het natte grasland.

In voorjaar en zomer wordt het terrein gekleurd door bloemen die van een natte en voedselarme bodem houden. Hetzelfde geldt voor het droog duingrasland. In het winterhalfjaar is het terrein op zijn natst. Het water in de beekjes stroomt dan zichtbaar naar de lager gelegen delen. De plas-dras-gebieden kunnen onder water komen te staan. De nieuwe natuur aan beide zijden van de Geversweg roept het gevoel op alsof de weg er dwars doorheen aangelegd is. Dit maakt de beleving bijzonder.

#### **Opwellend duinwater**

De duinbeken en waterpartijen worden gevoed door puur, kraakhelder water, dat opwelt vanuit het duingebied. Ze hebben een brede bedding, waarbinnen de beek slingert.

Er leven aan stromend water gebonden insecten zoals de beekloper, waterkevers en verschillende vlokreeftjes. In het water groeien holpijp, paarbladig fonteinkruid en beekpunge. De beekjes monden uit in de brede kreek die centraal door het gebied

stroomt. Onder water zien we matten van kranswieren en over het wateroppervlak trekken schrijvertjes hun cirkelvormige banen. Dit is ook het leefgebied van de beschermde waterspitmuis, die alleen in dit schone water zijn prooi kan bemachtigen. Bergeenden, die in de duinen broeden, trekken in het voorjaar met hun talrijke jongen naar het brede water van de kreek. In de winter worden ze vervangen door kuifeend en krakeend. Steltlopers zoeken voedsel langs de randen en ook de lepelaar is hier regelmatig te zien, jagend op stekelbaarsjes en ander klein grut.

De laagten die in het voorjaar nog onder water staan, maar in de zomer droogvallen zijn een ideale voortplantingsplaats voor rugstreep-padden. In de wat diepere poelen leven ook kleine watersalamanders.





Droog duingrasland trekt veel bijzondere planten en dieren aan.

### **Nat schraalland**

In de vochtige, schrale laagten rond de geulen en de duinbeekjes kan een bloemenzee tot ontwikkeling komen. Daarin vinden we planten als rietorchis, gewone dotterbloem, gevleugeld hertshooi, moerasrolklaver en grote ratelaar. Daarnaast komen ook soorten voor als holpijp, zeegroene zegge en waterpunge. Ze houden van uit de bodem opwellend water. Deze bloemrijke gebieden trekken op hun beurt tal van insecten aan, waaronder veel vlinders, zoals de duinparelmoervlinder en het icarusblauwtje. Kievit en watersnip houden van dit soort vochtige plekken, waar ze gemakkelijk hun voedsel kunnen vinden.

### **Droog duingrasland**

Verspreid liggen hogere ruggen en lage duintjes in het terrein. De droge, schrale en zandige bodem is begroeid met soorten van het duingrasland, zoals fijn schapengras, smal fakkelgras, geel walstro, grote tijm, duinviooltje, gewone vleugeltjesbloem en muizenoor. Ook hier weer veel insecten,

waaronder vlinders. Denk aan groot dikkopje, kommavlinder en bont zandoogje. Konijnen graven hun holen in de duintjes. Met name in de trektijd is er ook bezoek van trekvogels, waaronder kneu en tapuit.



### **Beheer na herinrichting**

Begrazing is de meest waarschijnlijke beheervorm, na een mogelijke overgangperiode waarin maaibeheer, of een combinatie van beheervormen wordt toegepast. De begrazing zou gezamenlijk met het aangrenzende duingebied kunnen plaatsvinden. Door die grotere oppervlakte is het nooit helemaal zeker hoe vaak de dieren in een bepaald deel lopen. Daardoor kan het soms voorkomen dat er aanvullend gemaaid moet worden.





Puur Water & Natuur

## colofon

onderzoek: Ten Haaf & Bakker  
tekst: Johan Bos  
illustraties: Frits-Jan Maas  
fotografie: tiu.nl  
coördinatie: Niels Hogeweg, Bianca Nunnink & Wendy van der Veen, PWN  
lay-out: tiu.nl  
productie: tiu.nl

[www.pwn.nl](http://www.pwn.nl)

